

31^e zondag door het jaar / 3 november 2024

Exegetische notities eerste lezing

Deuteronomium 6,2-6

De joodse geloofsbelijdenis, het Sjema, bestaat uit drie gedeelten uit de Torah¹ en speelt in het dagelijkse leven van de gelovige jood een rol tot aan zijn dood toe. Het is de kern van het joodse ochtend- en avondgebed op grond van een passage uit de tekst zelf: 'Prent de geboden uw kinderen in en spreek er steeds over, thuis en onderweg, als u naar bed gaat en als u opstaat.' Wanneer iemand op sterven ligt, zullen alle aanwezigen met elkaar in langgerekte tonen het Sjema uitspreken: 'Sjema Israel, Adonaj Elohiem, Adonaj Echad'. Luister/Hoor Israel, Heer God, Heer 1 (nummer). De ziel die daar heengaat, zal op de vleugels van de belijdenis van de Eénheid naar haar Schepper de eeuwigheid ingedragen worden. En het woord Echad wordt als het zo uitkomt, zodanig uitgesproken en zo lang aangehouden, dat de laatste adem van de stervende samenvalt met dit woord. Daarom wordt deze zin als het moet, op het beslissende moment, ook midden in de andere zinnen, opzettelijk herhaald.

Het kan in dit verband verhelderend zijn de folterdood van de joodse rabbijn Akiba rond 130 n.Chr. te memoreren. Met gloeiende ijzers - zo gaat het verhaal - haalden de Romeinen hem het vlees van zijn lichaam. Akiba concentreerde zich onderwijl geheel op het Sjema. Zijn leerlingen die bij hem waren toegelaten vroegen: 'Rabbi, gaat uw verdraagzaamheid zover?' Hierop antwoordde Akiba: 'Al mijn dagen hebben deze woorden mij gekweld: Gij zult de Eeuwige, Uw God, liefhebben ... ook met geheel uw ziel, hetgeen toch zeggen wil: ook al neemt God uw leven. En ik heb mij afgevraagd: zou het mij ooit te beurt vallen, ook dit woord te kunnen vervullen? Nu is het ogenblik gekomen. En ik zou het niet doen?' Toen hief hij het Sjema aan en hij hield zó lang het Echad aan, dat zijn ziel met Echad heenging. En er klonk een hemelse Stem die zei: 'Heil u, rabbi Akiba, dat uw ziel met Echad is heengegaan.'

De zin is tevens het bijbelvers dat elk joods vierjarig kind het eerst in het Hebreeuws leert stamelen op de schoot van zijn vader. Met dit vers gaat de joodse mens de eeuwigheid in. Zonder onderscheid, wie het ook is.

Het Sjema heeft in de rabbijnse traditie een onoverzienbare hoeveelheid commentaren opgeroepen. Hieronder enkele opmerkingen daaruit, die het overpeinzen waard zijn.

Vanaf het begin van Mozes' tweede redevoering² speelt de stam SJ-M-A (horen) een grote rol: het horen en gehoorgeven is het sleutelwoord voor de openbaring op Sinai.

Er zijn verschillende vertalingen mogelijk voor het woord Echad.

- JHWH is onze God, JHWH *alleen*. *Alleen* JHWH is het woord met deze vier letters genoemd te worden.

- JHWH is onze God, JHWH is de *enige*. JHWH is de God van het joodse volk en niet die van de andere volken. Het wil niet zeggen dat er slechts één god is, maar dat de God van het joodse volk de enige is, tot wie men zich in liefde verhoudt met heel het hart, de levensgeest en kracht.

¹ Deuteronomium 6,4-9; 11,13-21 en Numeri 15,37-41.

² Vanaf Deuteronomium 5,1.

- JHWH is onze God, JHWH is dé *nummer 1*. Van alle goden staat Hij met stip op de eerste plaats.

Het accent ligt zowel op de huiver, het ontzag voor God en op de liefde. Huiver en liefde verbinden sommige rabbijnen met de twee godsnamen. Elohiem (God) staat dan voor de strenge rechter; JHWH staat voor de barmhartige. Bij de andere volken gaat het hier om twee verschillende goden. Maar in het jodendom komen beide voort uit een en dezelfde bron.

Het joodse monotheïsme is niet alleen een leer, maar bovenal een dagelijkse praktijk. God de Schepper en Heer van het heelal is allereerst Degene die een eeuwig verbond sloot met zijn uitverkoren volk en die het de Tora schonk: richtingaanwijzers voor het gedrag in deze wereld in gehoorzaamheid aan JHWH.

Exegetische notities antwoordpsalm

Psalm 18,2-3^a.3^{bc}.4.5.47.51^{ab}

De antwoordpsalm bestaat uit zes strofes, samengesteld uit vier verzen uit het begin en twee verzen uit het einde van psalm 18, qua grootte de derde psalm uit het Psalter. Naar aard en stijl behoort de psalm tot de dank- en overwinningsliederen van het oude Nabije Oosten. Het opschrift van de psalm is te lezen als een samenvatting: *Voor de voorzanger. Van de EBED JHWH. Van David, die tot JHWH de woorden van dit lied sprak toen JHWH hem had gered uit de hand van al zijn vijanden en uit de hand van SJ'L.*

Dit opschrift laat het lied zingen door koning David, *Ebed JHWH*, knecht van de Heer. Aan Hem is David 'verknecht'. Van Hem heeft hij alles ontvangen. In Hem stelt hij zijn volle vertrouwen. JHWH is *sterkte, toevlucht, burcht, bevrijder, rots, schild, behoud, bescherming en verlosser* en wordt daarom geprezen. De nood waarin David heeft verkeerd, wordt beschreven met uitdrukkingen die tot de stijl van de klaagspsalmen behoren: *golven van doodsgevaar en stortvloed van onheil.*

David sprak de woorden van dit lied toen JHWH hem had gered uit de greep van al zijn vijanden en vooral uit die van *sj'l*. Dit woord kan gelezen worden als 'Saul', Davids voorganger en latere vijand, maar ook als 'Sjeool', de onzichtbare plaats van de doden, waarme gesuggerd zou kunnen worden dat de dood is overwonnen.

Exegetische notities tweede lezing

Hebreeën 7,23-28

Een belangrijk thema in de Hebreeën-brief is de leerstellige verhandeling over Christus' hogepriesterschap.³ De onbekende schrijver van deze brief zaagt de poten weg onder het levitische priesterschap, een eeuwenoude, eerbiedwaardige, door de Tora opgerichte en als heilig gegerandeerde instelling. Je moet maar durven. En waarom? Zoals Psalm 110 zingt over Melchisedek als 'eeuwige priester', is ook Christus' priesterschap *onvergankelijk omdat Hij in eeuwigheid blijft*. Schieten geïnstitutionaliseerde gezagsdaggers zichtbaar tekort, dan worden deze 'afgeschreven'. De schrijver grijpt dan naar andere hoge idealen. Deze hogepriester Christus is *heilig, schuldeloos, onbesmet, afgescheiden van de zondaars, hoog verheven boven*

³ Psalm 110,4^b.

de hemelen. De persoon en de rol van Melchisedek zijn een voorafbeelding van het nieuwe ideaal in de Hebreeën-brief: Christus zelf en zijn heilswerk dat door God bekroond werd.

Exegetische notities Evangelie

Marcus 12,28^b-34

In de evangelielezing is geen sprake van een conflict, maar wordt een typische episode uit het alledaagse leven uit Jezus' tijd beschreven. De Tora kent 248 geboden en 365 verboden van verschillende aard. Is daar een volgorde van belangrijkheid in aan te brengen? Een van de Tora-geleerden stelt Jezus die vraag: *Wat is het allereerste gebod?* Zijn vraag luidt in parafraze aan de Griekse tekst: 'Wat is het prototype van de geboden, welke komt voor alles?'⁴ In het Hebreeuws is dit de vraag naar de *klall-gadol-ba-tora*. Het is de vraag naar de kern of het centrum van de Tora, het proto-gebod, dat zowel door Jezus als zijn medebroeder-Tora-geleerde met grote wijsheid in de juiste context wordt geplaatst.

Jezus antwoordt met de letterlijke geloofsbelijdenis van Israel (zie eerste lezing), waarbij hij een tweede citaat⁵ tot één groot dubbelgebod van de liefde aaneensmeedt: *Gij zult uw naaste beminnen als uzelf*. Het hier gebruikte enkelvoud verdient aandacht. Het gaat om een concrete naaste. Je naaste is letterlijk jouw buurman, maar jijzelf bent dus ook de naaste van je buurman⁶. Er is sprake van een wederkerigheid: de naaste is het evenbeeld van God waardoor wederzijds de liefde tot God concreet kan worden. De ondervrager aanvaardt en bevestigt het antwoord van de rabbi uit Nazaret. Beiden nemen daarna afscheid in een sfeer van wederzijds respect en hoogachting. De ondubbelzinnige kritiek op de tempel die we horen in de uitspraak dat God beminnen *gaat boven alle brand- en slachtoffers*, komt niet - zoals je zou verwachten - uit de mond van Jezus, maar wordt geuit door de Tora-geleerde. Wie vertrouwd is met de manier waarop rabbijnen met elkaar polemiseerden, merkt dat het gaat om een leergesprek. De Tora-geleerde accepteert Jezus namelijk al bij voorbaat als een medebroeder door hem de vraag naar het eerste gebod te stellen. Een ketter of sektariër zou waarschijnlijk hebben gevraagd: 'Wat is jouw - of jullie - eerste gebod?'

In het joodse denkkader lijkt het slot van de lezing verrassend: *En niemand durfde Hem nog een vraag te stellen*. Precies het tegendeel zou je namelijk verwachten. Juist nu zou iedereen allerlei vragen aan Jezus moeten stellen. Dit slot verraadt schroom die verband houdt met Marcus' opvatting dat het geheim moet blijven dat Jezus de Messias is.

De evangelisten Matteüs en Lucas schrijven dit gesprek tussen Jezus en een Tora-geleerde binnen een vijandige context. Bij hen wordt Jezus ondervraagd om Hem op de proef te stellen.⁷ Lucas verduidelijkt daarna in zijn versie het begrip 'buurman' zeer concreet. Hij verbindt het antwoord van Jezus met de parabel van de barmhartige Samaritaan.

Focus

Geboden liefde

⁴ *Poia estin entolè prootè pantoon?*

⁵ Leviticus 19,18.

⁶ Dat is ook de grondbetekenis van het door Marcus gebruikte Griekse woord *plèsios*.

⁷ Matteüs 22,34-40 en Lucas 10,25-37.

De geboden van de Tora zijn er om gelukkig te worden. Ze zijn richtingaanwijzers die een beminnelijke God aan zijn volk heeft gegeven. De liefde van God was er als eerste. De mens kan niet anders dan dat beantwoorden met wederliefde jegens God èn degene die haar of hem het meest naast is.